

เพลงหน้าพาทย์

เพลงหน้าพาทย์ คือ เพลงที่ใช้บรรเลงประกอบกิริยา พฤติกรรมต่างๆ และอารมณ์ของตัวละคร เช่น เพลงโอดสำหรับร้องไห้ เสียใจ เพลงกราวรำสำหรับเยาะเย้ยสนุกสนาน เพลงเชิดฉานสำหรับพระรามตามกวาง เพลงแผลสำหรับครุฑบิน เพลงคูกพาทย์สำหรับทศกัณฐ์แสดงอิทธิฤทธิ์ความโหดร้าย หรือสำหรับหนุมานแผลงอิทธิฤทธิ์ หาวเป็นดาวเป็นเดือน เป็นต้น นอกจากนี้ยังหมายถึงเพลงที่บรรเลงประกอบกิริยา สมมุติที่แลไม่เห็นตัวตน เช่น เพลงสาธุการ เพลงตระเชิญ เพลงตระนิมิต เพลงกระบองกัน สำหรับเชิญเทพยดาให้เสด็จมา แต่ไม่มีใครมองเห็นการเสด็จมาของเทพยดาในเวลานั้น เช่น บรรเลงประกอบพิธีไหว้ครู ครอบครูดนตรีและนาฏศิลป์ และยังเป็นเพลงที่บรรเลงประกอบกิริยาที่เป็นอดีต ไม่ใช่ปัจจุบัน เช่น เมื่อพระเทศน์มหาชาติกัณฑ์มัทรีจบลง ปี่พาทย์บรรเลงเพลงทยอยโอด คือ บรรเลงเพลงโอดกับเพลงทยอยสลับกัน เพื่อประกอบกิริยาคำครวญ โศกเศร้า เสียใจของพระนางมัทรี ตัวเอกของกัณฑ์นี้ เมื่อทราบข่าวพระเวสสันดรได้บริจาค 2 กุมาร กัณฑ์และขาลีให้แก่พราหมณ์ชุกไป พระได้เทศน์เรื่องนี้จนจบลงแล้ว แต่ปี่พาทย์เพิ่งจะบรรเลงเพลงประกอบเรื่อง อย่างนี้ถือว่าเป็นการบรรเลงประกอบกิริยาสมมุติที่เป็นอดีต เป็นต้น เพลงหน้าพาทย์นิยมบรรเลงดนตรีเพียงอย่างเดียว ไม่มีร้อง

เพลงหน้าพาทย์แบ่งตามฐานันดร แบ่งออกเป็น ๒ ชนิด คือ

๑. หน้าพาทย์ธรรมดา ใช้บรรเลงประกอบกิริยาอารมณ์ของตัวละครที่เป็นสามัญชน เป็นเพลงหน้าพาทย์ไม่บังคับความยาว การจะหยุด ลงจบ หรือเปลี่ยนเพลง ผู้บรรเลงจะต้องดูท่าร่าของตัวละครเป็นหลัก เพลงหน้าพาทย์ชนิดนี้โดยมากใช้กับการแสดงลิเกหรือละคร เช่น เพลงเสมอ เพลงเชิด เพลงร้ว เพลงโอด

๒. หน้าพาทย์ชั้นสูง ใช้บรรเลงประกอบกิริยา อารมณ์ของตัวละครผู้สูงศักดิ์หรือเทพเจ้าต่างๆ เป็นเพลงหน้าพาทย์ประเภทบังคับความยาว ผู้ร่าจะต้องยึดทำนองและจังหวะของเพลงเป็นหลักสำคัญ จะตัดให้สั้นหรือเต็มให้ยาวตามใจชอบไม่ได้ โดยมากใช้กับการแสดงโขน ละคร และใช้ในพิธีไหว้ครู ครอบครูดนตรีศิลปะนาฏศิลป์ เช่น เพลงตระนอน เพลงกระบองกัน เพลงตระบรมสินธุ์ เพลงบาทสกุณี เพลงองค์พระพิราพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพลงองค์พระพิราพ ถือกันว่าเป็นเพลงหน้าพาทย์ชั้นสูงสุดในบรรดาเพลงหน้าพาทย์ทั้งหลาย

เพลงหน้าพาทย์แบ่งตามหน้าที่การนำไปใช้ประกอบการแสดงของตัวละคร แบ่งได้ ๗ ลักษณะ คือ

๑. เพลงหน้าพาทย์ประกอบกิริยาไปมา ได้แก่

เพลงเสมอ ใช้ประกอบกิริยาการเดินทางระยะไกล ไปซ้ำๆ ไม่รีบร้อน

เพลงเชิด ใช้ประกอบกิริยาการเดินทางระยะไกลไปมาอย่างรีบร้อน

เพลงโคมเวียน ใช้ประกอบกิริยาการเดินทางในอากาศของเทวดาและนางฟ้า

เพลงแผละ ใช้ประกอบกิจการไปมาของสัตว์มีปีก เช่น นก ครุฑ
เพลงซุบ ใช้ประกอบกิจการไปมาของตัวละครศักดิ์ต่ำ เช่น นางกำนัล

๒. เพลงหน้าพาทย์ประกอบการยกทัพ ได้แก่

เพลงกราวนอก สำหรับการยกทัพของมนุษย์ ลิง
เพลงกราวใน สำหรับการยกทัพของยักษ์

๓. เพลงหน้าพาทย์ประกอบความสนุกสนานรำเริง ได้แก่

เพลงกราวรำ สำหรับกิริยาเยาะเย้ย
เพลงสีนวล เพลงซำ เพลงเร้ว สำหรับแสดงความรื่นเริง
เพลงฉุยฉาย แม่ศรี สำหรับแสดงความภูมิใจในความงาม

๔. เพลงหน้าพาทย์ประกอบการแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ได้แก่

เพลงตระนิมิตร สำหรับการแปลงกาย ซุบคนตายให้ฟื้น
เพลงคูกุพาทย์ สำหรับการแสดงอิทธิฤทธิ์ หรือเหตุการณ์อันน่าสะพรึงกลัว
เพลงรัว ใช้ทั่วไปในการสำแดงเดช หรือแสดงปรากฏการณ์โดยฉับพลัน

๕. เพลงหน้าพาทย์ประกอบการต่อสู้และไล่ติดตาม ได้แก่

เพลงเข็ดนอก สำหรับการต่อสู้หรือการไล่ติดตามของตัวละครที่ไม่ใช่มนุษย์ เช่น หนุมานไล่จับนาง
สุพรรณมัจฉา หนุมานไล่จับนางเบญจกาย

เพลงเข็ดฉาน สำหรับตัวละครที่เป็นมนุษย์ไล่ตามสัตว์ เช่น พระรามตามกวาง
เพลงเข็ดกลอง สำหรับการต่อสู้ การรุกไล่ฆ่าฟันกันโดยทั่วไป
เพลงเข็ดฉิ่ง ใช้ประกอบการรำก่อนที่จะใช้อาวุธสำคัญหรือก่อนกระทำการสำคัญ

๖. เพลงหน้าพาทย์ประกอบการแสดงอารมณ์ทั่วไป ได้แก่

เพลงกล่อม สำหรับการขับกล่อมเพื่อการนอนหลับ
เพลงโลม สำหรับการเข้าพระเข้านาง การเล้าโลมด้วยความรัก
เพลงโอด สำหรับการร้องไห้
เพลงทยอย สำหรับอารมณ์เสียใจ เศร้าใจขณะที่เคลื่อนที่ไปด้วย เช่น เดินพลากร้องไห้พลา

๗. เพลงหน้าพาทย์เบ็ดเตล็ด ได้แก่

เพลงตระนอน แสดงการนอน
เพลงลงสรง สำหรับการอาบน้ำ
เพลงเช่นเหล่า สำหรับการกิน การดื่มสุรา

เพลงหน้าพาทย์ทั้ง ๗ ลักษณะ ล้วนเป็นเพลงหน้าพาทย์ที่นำมาใช้ในการแสดงต่างๆ เช่น ลิเก ละครและโขน
อยู่บ่อยๆ

